

บทที่ 6

ฉันทลักษณะในไตรคาถา

คำว่า "ฉันทลักษณะ" เป็นคำสมาสระหว่างคำว่า ฉันท กับ คำว่า ลักษณะ มีความหมาย
ดังนี้

ฉันท หรือ ฉันท ความหมายตามภาษาสันสกฤต มาจาก ธาตุ ฉนฺ, ฉนฺท แปลว่า มีลักษณะ
เป็นที่พอใจ, น่าพึงพอใจ¹ อีกความหมายหนึ่ง มาจากคำว่า ฉนฺทส มีความหมายว่า "เป็นที่พอใจ
อันหมายถึง บทสวดสตุตีเทพเจ้า เพื่อทำให้เทพเจ้าเกิดความพึงพอใจ"² ตามความเชื่อของชาว
อินเดียโบราณ

ความหมายตามภาษาบาลี คำว่า "ฉนฺท หรือ ฉนฺโท มีความหมาย 2 อย่าง คือ แปลว่า
ความปรารถนา ความตั้งใจ และแปลว่า คัมภีร์พระเวท หรือ ลักษณะคำประพันธ์"³ ส่วนคำว่า
"ลักษณะ หรือ ลักษณะ หมายถึง เครื่องแสดงสิ่งหนึ่งให้เห็นว่า ต่างกับอีกสิ่งหนึ่ง, คุณภาพ, ประเภท"⁴
ดังนั้น คำว่า ฉันทลักษณะ จึงหมายถึง ประเภทของการแต่งคำประพันธ์ประเภทหรือยกรองประเภทหนึ่ง
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายคำว่า "ฉันทลักษณะ หมายถึง คำร่าว่าด้วย
คำประพันธ์"⁵

¹Monier Monier-Williams, Sanskrit English Dictionary p. 405.

²Arthur Anthony Macdonell, Vedic Index of Names and Subjects
2 vols. Third Peprint, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1967), p. 266.

³R.C. Childers, Dictionary of The Pali Language (Rangoon:
Buddha Sasana Council 1974) p. 104.

⁴พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หน้า 705.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

ลักษณะของคำประพันธ์

ในคัมภีร์สุโธธาลังการได้กล่าวถึง ลักษณะของการประพันธ์ว่า มี ⁶ 3 ประเภท คือ

1. ปัชชะ หมายถึง คาถา หรือ ร้อยกรอง
2. คัชชะ หมายถึง ุณนียบท หรือ ความเรียง
3. วิมีสสะ หมายถึง ผสม คือ ทั้งสองอย่างผสมกัน

เดรีคาถา นับว่าเป็นงานการประพันธ์ประเภท ปัชชะ คือ เป็นบทร้อยกรอง ซึ่งประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ ๗ มีทั้งหมด 524 ⁷ คาถา ข้อสังเกตการนับคาถาในเดรีคาถา คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรไทย นับได้ 524 ⁸ คาถา ตรงกับคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับบาลีที่เขียนด้วยอักษรเทวนาครี แต่ Pali Text Society นับได้ 522 คาถา ทั้งนี้ เพราะใน โรหิณีเดรีคาถา ได้รวมคาถาที่ 287, 288, 289 เป็น 2 คาถา และในสุภากัมมารัตตทริคาถาได้รวมคาถาที่ 339, 340, 341 เป็น 2 คาถาเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ทำให้ตัวเลขข้อคาถาขาดหายไป 2 แต่เนื้อความของคาถานั้นยังตรงกับพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีและที่เขียนด้วยอักษรเทวนาครีทุกประการ

ในคัมภีร์วุตโตทัย ท่านแสดงฉันทไว้ 108 ประเภท หรือ ถ้านับอธิบายสามัญญะเข้าด้วยเป็น 109 ประเภท ฉันท 108 ประเภทนั้นแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. ฉันทวรรณพฤติมี 83
2. ฉันทมาตราพฤติมี 25 ¹¹

⁶ พระสังฆรักขิตมหาสามี, สุโธธาลังการ หน้า 10

⁷ Bhikhu J. Kashay, The Vimanavatthu - Petavatthu Theragatha - Therigatha khuddakanikaya, Nalanda Devanagri - Pali - Series vol 2. (Bihar: Pali Publication Board, 1959), pp. 403 - 466.

⁸ ชุ. เดรี 26/1-524/ 492-565.

⁹ The Thera and Theri Gatha, Pali Text Society vol. 3. (London: Oxford University Press, 1883), p. 151.

¹⁰ Ibid. p. 156.

¹¹ พระสังฆรักขิตเดระ, วุตโตทยปกรณ แปลโดยพระธรรมคุณาภรณ์ รัฐปญญเดระ (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ 2508) หน้า 31.

ลักษณะฉันทวรรณหฤติและฉันทมาตราหฤติ

1. ฉันทวรรณหฤติเป็นฉันทที่กำหนดจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทโดยถือตามจำนวนของครุ-
 ลหุ ซึ่งกำหนดว่า ครุ-ลหุ มีค่าเป็น 1 เท่านั้น และมีวิธีเรียง ครุ-ลหุ ในแต่ละคณต่างกัน คณฉันท
 นั้นแบ่งออกเป็น 8 คณ

2. ฉันทมาตราหฤติ เป็นฉันทที่กำหนดลักษณะด้วยการแบ่งตามจำนวนมาตราโดยถือเอาว่า
 ครุ-ลหุ มีความยาวในการออกเสียงไม่เท่ากัน คือ กำหนดว่า ลหุมีค่า 1 มาตรา และครุมีค่า 2 มาตรา
 การกำหนดเช่นนี้ เพราะว่าการออกเสียงครุ ใช้เวลานานกว่า การออกเสียงลหุ 2 เท่า¹²

คณทั้ง 8¹³

คณที่ได้แก่อันดับสำหรับการแต่งฉันทมี 8 คณ คือ

1) ย	คณมี 3	พยางค์ มีลหุต้น	ใช้สัญลักษณ์ว่า	,	~	~
2) ร	คณมี 3	พยางค์ มีลหุกลาง	ใช้สัญลักษณ์ว่า	~	,	~
3) ต	คณมี 3	พยางค์ มีลหุท้าย	ใช้สัญลักษณ์ว่า	~	~	,
4) ภ	คณมี 3	พยางค์ มีครุต้น	ใช้สัญลักษณ์ว่า	~	,	,
5) ช	คณมี 3	พยางค์ มีครุกลาง	ใช้สัญลักษณ์ว่า	,	~	,
6) ส	คณมี 3	พยางค์ มีครุท้าย	ใช้สัญลักษณ์ว่า	,	,	~
7) ม	คณมี 3	พยางค์ มีครุล้วน	ใช้สัญลักษณ์ว่า	~	~	~
8) น	คณมี 3	พยางค์ มีลหุล้วน	ใช้สัญลักษณ์ว่า	,	,	,

เครื่องหมาย ~ ใช้แทนพยางค์ที่เป็น ครุ

เครื่องหมาย , ใช้แทนพยางค์ที่เป็น ลหุ

12

Arthur Anthony Macdonell, A Sanskrit Grammar for Students
 (Delhi: Motilal Banarsidass, 1979), p. 232.

13

Vaman Shivram Apte, Practical Sanskrit English Dictionary
 3rd. ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1965), p. 1035.

สัญลักษณ์ครุ¹⁴

ตามคัมภีร์วฤคโตหฺยกล่าวว่่า สัญลักษณ์ของครุ ลหฺ หรือ สันฐานของ ครุ ลหฺ นั้นท่านเขียนเป็นรูปต่าง ๆ หลายอย่างดังต่อไปนี้

สัญลักษณ์ครุ เขียนได้ 5 อย่างคือ

1. เขียนเป็นรูปพระจันทร์ครึ่งซีก " ☾ "
2. เขียนเป็นรูปห่วงใส่หูเด็กผู้หญิงคล้ายตัวเอส อักษรโรมัน " S "
3. เขียนเป็นรูปไม้ตีกลองลึงกาปลายงอ " ? "
4. เขียนเป็นรูปปลายหางกระเบน " / "
5. เขียนเป็นรูปไม้ปักแบบศิลาจารึกวัดพระเชตุพน " ๗ "

สัญลักษณ์ลหฺ เขียนได้ 3 อย่างคือ

1. เขียนเป็นรูปไม้กลัดเส้นตรง " — "
2. เขียนเป็นรูปเลขศูนย์ (0) ตามแบบสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระ
ปริมาณุชิตชินโรส " 0 "
3. เขียนเป็นรูป สระ อุ " , "

พยางค์ที่เป็น ครุ ลหฺ มีลักษณะดังนี้¹⁵

พยางค์ที่ถือว่าเป็น ครุ หมายถึง

- พยางค์ที่มีสระเสียงยาว เช่น "วาจา"
- พยางค์ที่มีตัวสะกด เช่น "ลิกขา"
- พยางค์ที่มีนิคหิต เช่น "จิตฺ"
- พยางค์ที่อยู่ตัวสุดท้ายของบาท (บาทันตครุ) เช่น "จินฺเตสิ"

พยางค์ที่ถือว่าเป็น ลหฺ หมายถึง

- พยางค์ที่มีสระเสียงสั้น เช่น "อิสิ"
- ไม่มีพยัญชนะสังโยคซ้อนอยู่เบื้องหลัง เช่น "ภณติ"

ในเดรีคานามีการใช้ฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์วฤคโตหฺยทั้ง 2 อย่างคือ

¹⁴ พระสังฆรักชิตเดระ, วฤคโตหฺยปฺปกรณ์, หน้า 33.

¹⁵ Vaman Shivram. Apte, Practical Sanskrit English Dictionary.

1. ฉันทวารรณพฤติมี 3 ชนิด คือ

- 1.1 ปัฐยาวัคฉนธ์
- 1.2 วิปูลาฉนธ์
- 1.3 รโหศตาฉนธ์

2. ฉันทะเยาตราพฤติมี 3 ชนิดคือ

- 2.1 เวตาลีฉนธ์
- 2.2 อริยาฉนธ์
- 2.3 ฉันทผสม

6.1 ปัฐยาวัคฉนธ์

ปัฐยาวัคฉนธ์ เป็น ฉันทประเภท อัญลักษณ์ฉนธ์ สังกัดกลุ่ม อนุภุฎาฉนธ์ กำหนดให้คาถาหนึ่ง ๆ นั้นมี 4 บาท แต่ละบาทมี 8 พยางค์ ลักษณะของปัฐยาวัคฉนธ์นั้นมีลักษณะดังนี้¹⁶

1. ทุก ๆ บาทต้องมี 8 พยางค์
2. หลังพยางค์ที่ 1 ในบาททั้ง 4 ห้ามใช้ ส คณะ และ น คณะ
3. หลัง 4 พยางค์แรกในวิสมบาท (บาทที่ 1 และ 3 ซึ่งเป็นบาทคู่) ให้ใช้เฉพาะ ย คณะเท่านั้น
4. หลัง 4 พยางค์แรกในสมบาท (คือบาทที่ 2 และ บาทที่ 4 ต้องใช้เฉพาะ ช คณะเท่านั้น

จากกฎเกณฑ์ดังกล่าวมานี้จะเห็นว่า พยางค์แรก และพยางค์สุดท้ายของทุกบาท ไม่ได้กำหนดว่าจะเป็น ครุ หรือ ลหุ แต่พยางค์แรกของทุก ๆ บาทห้ามใช้ ส คณะ และ น คณะ ลักษณะของปัฐยาวัคฉนธ์มีดังนี้

¹⁶ พระสังฆรักขิตเถระ, วุดโทหยปกรณัม หน้า 149-150.

ลักษณะปฐยาวัตฉันท์

บาทสี่ (วิสมปาท)

คณะ	ห้าม			ให้ใช้			
	น, ส คณะ			ย คณะ			
พยางค์	1	2	3 4	5	6 7	8	
สูตร ¹⁷	สี่	เม	สุ ลิน	ธู	โต	เช	น
สัญลักษณ์	0	0	0 0	.	.	.	0

บาทคู่ (สมปาท)

คณะ	ห้าม			ให้ใช้			
	น, ส คณะ			ช คณะ			
พยางค์	1	2	3 4	5	6 7	8	
สูตร	ปช	ยา	วต ต	ป	กิต	ติ	ต
สัญลักษณ์	0	0	0 0	.	.	.	0

ตัวอย่างปฐยาวัตฉันท์

สทุชาย ปุพพิตุวาน มิตุเต มิตุตธา ภา
 ภาเวหิ กุสเล ฌมเม โยคกุเขมสัส ปตติยา
 (26/ 8/ 493)**

¹⁷ พระสังฆรักขิตเถระ, วุดโตทยปกรณ หน้า 25.

* ตัวเลขหน้าเครื่องหมาย / หมายถึง เล่มในพระไตรปิฎก
 ตัวเลขระหว่างเครื่องหมาย / หมายถึง ข้อในพระไตรปิฎก
 ตัวเลขหลังเครื่องหมาย / หมายถึง หน้าในพระไตรปิฎก

ดังนั้น คาลาในเดรีคาลาที่ประพันธ์ด้วย ปรัญาวัตฉันทล้วน ๆ มีทั้งหมด 180 คาลา แยก
ออกแต่ละนิบาต ได้ดังนี้

เอกกนิบาตมี	11 คาลา คือ คาลาที่ 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 16, 17
หุกนิบาตมี	9 คาลา คือ คาลาที่ 21, 26, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 38
ติถนิบาตมี	12 คาลา คือ คาลาที่ 39, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 52, 53, 56, 58, 60
จตุกนิบาตมี	2 คาลา คือ คาลาที่ 64, 66
ปัญจกนิบาตมี	39 คาลา คือ คาลาที่ 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 90, 91, 93, 94, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 122, 123, 125, 126
ฉกนิบาตมี	34 คาลา คือ คาลาที่ 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 138, 140, 141, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 162, 164, 165, 166, 167, 168 170, 171, 172, 173
สัตตกนิบาตมี	14 คาลา คือ คาลาที่ 175, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 186 187, 191, 193, 194, 192.
อฏฐกนิบาตมี	5 คาลา คือ คาลาที่ 196, 197, 198, 200, 202
นวกนิบาตมี	4 คาลา คือ คาลาที่ 208, 209, 210, 211
ทิวาสกนิบาตมี	4 คาลา คือ คาลาที่ 224, 227, 232, 234
โสฬสนิบาตมี	9 คาลา คือ คาลาที่ 238, 240, 241, 245, 246, 247, 248, 250, 251
วิสตินิบาตมี	37 คาลา คือ คาลาที่ 276, 278, 286, 291, 292, 294, 295, 298, 303, 304, 307, 308, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 321 322, 323, 324, 331, 332, 333, 334, 335, . . . 337, 345, 346, 349, 353, 355, 357, 361, 363, 364*

*หมายเหตุ เอกทสกนิบาต ตีสนิบาต จัตตาสีสนิบาต และมหานิบาต ไม่มีปรัญาวัตฉันท

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์มานี้จึงสรุปได้ว่า ในเดรีคาถามีปัฐยาวัคฉนธ์อยู่ 180 คาถา เท่ากับ 34.36 % ของคาถาทั้งหมด

6.2 วิปุลฉนธ์

วิปุลฉนธ์ เป็นฉนธ์ประเภท อัฐลักขรฉนธ์ สังกัด กลุ่ม อนุฎฐฎฉนธ์กำหนดให้ 1 บทมี 4 บาท ในแต่ละบาท มี 8 พยางค์ มีลักษณะคล้ายกับปัฐยาวัคฉนธ์ ส่วนที่ต่างกัน คือ วิปุลฉนธ์มีขอบเขตที่กว้างกว่า ปัฐยาวัคฉนธ์ เพราะในวิสมปาท คือ บาทที่ 1 และบาทที่ 3 ต่อจาก พยางค์ที่ 1 (คือ พยางค์ที่ 2-3-4) ห้ามใช้ น และ ส คณะ หลังพยางค์ที่ 4 (คือพยางค์ที่ 5-6-7) ให้ใช้ ม หรือ น คณะ เป็นต้น ส่วน สมปาท คือ บาทที่ 2 และบาทที่ 4 ต่อจากพยางค์ที่ 1 (คือ พยางค์ที่ 2-3-4) ห้าม ใช้ น และ ส คณะ หลังพยางค์ที่ 4 คือ พยางค์ที่ 5-6-7) จะต้องมี ช คณะ พยางค์สุดท้ายของทั้ง 4 บาท เป็น ครุ หรือ ลหุ ก็ได้

ดังนั้น: กฎเกณฑ์ของวิปุลฉนธ์สรุปได้ดังนี้¹⁸

1. ทุก ๆ บาทต้องมี 8 พยางค์
2. ต่อจากพยางค์ที่ 1 ทั้ง 4 บาท ห้ามใช้ น และ ส คณะ
3. ต่อจากพยางค์ที่ 4 ของวิสมปาท ใช้ ม หรือ น คณะ เป็นต้น
4. ต่อจากพยางค์ที่ 4 ของสมปาท ใช้ ช คณะ

ตัวอย่าง วิปุลฉนธ์

ธีเร นิโรธ มุเสหิ สญญาวุปสมํ สุขิ
 อารราชเยหิ นิพพานํ โยคกุเขมํ อนุตฺตรํ (26/6/493)

ในเดรีคาถา ซึ่งประพันธ์ด้วยวิปุลฉนธ์ มีทั้งหมด 89 คาถา แยกออกแต่ละนิบาตดังนี้

เอกนิบาตมี 5 คาถา คือ คาถาที่ 1, 6, 13, 15, 18

ทุกนิบาตมี 4 คาถา คือ คาถาที่ 22, 29, 31, 37

ติกนิบาตมี 8 คาถา คือ คาถาที่ 42, 46, 48, 49, 50, 55, 59, 62

¹⁸ พระสังรักขิตเถระ, วุตฺโตหยปฺปรณํ หน้า 26.

จตุกนิบาตมี 2 คาถา คือ คาถาที่	63, 65
ปัญจกนิบาตมี 11 คาถา คือ คาถาที่	70, 71, 78, 79, 92, 96, 98, 100, 108, 118, 121
ฉกกนิบาตมี 7 คาถา คือ คาถาที่	130, 142, 147, 157, 160, 163, 169
สัตตกนิบาตมี 5 คาถา คือ คาถาที่	176, 184, 188, 189, 195
อัฐกนิบาตมี 2 คาถา คือ คาถาที่	199, 203
นวกนิบาตมี 2 คาถา คือ คาถาที่	204, 206
หว่าทสกนิบาตมี 5 คาถาคือ คาถาที่	225, 226, 229, 233, 235
โสฬสนิบาตมี 2 คาถาคือ คาถาที่	242, 249
วิสตินิบาตมี 36 คาถาคือ คาถาที่	273, 279, 282, 283, 284, 285, 287, 288 289, 290, 293, 296, 297, 301, 302, 305, 310 320, 326, 327, 330, 336, 338, 341, 342, 348, 350, 351, 352, 354, 359, 366, 362, 365, 367, 368 *

จากการที่ผู้วิจัย ได้ ศึกษาวิเคราะห์จึงสรุปได้ว่า ในเดรีคาถา มีวิปุลัจฉน์ อยู่ 89 คาถา เท่ากับ 16.98% ของคาถาที่มีอยู่

6.3 รโธทธาฉฉน์

รโธทธาฉฉน์ แปลว่า ฉฉน์เรียง ร คณะ ไว้ข้างหน้าและข้างหลัง ร คณะตัวหน้า เป็น อโร ร คณะตัวหลังเป็น อุธัง รโธทธาฉฉน์ก็เรียก ตักบหว่า ร-อด-อุททา เป็นประเภท เอกาทสักรฉฉน์ บาทหนึ่งมี 11 พยางค์ มี 3 คณะ และ สหุ 1 ครุ 1

*
หมายเหตุ ตีสนิบาต จัตตาสีสนิบาต และมหานิบาต และเอกาทสกนิบาต
ไม่มี วิปุลัจฉน์

ลักษณะและแผนผังของรโหทธคานันท์

คณะ พยางค์ สูตร 19 สัญลักษณ์	ให้ใช้			ให้ใช้			ให้ใช้			ให้ใช้	
	ร คณะ			น คณะ			ร คณะ			ลหุ	ครุ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	โร	น	รา	อิ	ห	ร	โถท	ธ	ตา	ล	คา
๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	

เดรีคาถากล่าวด้วยรูปแบบของรโหทธคานันท์ 19 คาถา คือ คาถาที่ 252-270²⁰ ตัวอย่างเช่น

กานนสูมี วนสฺยฺจจารีมิ

โกภิลาว มธฺริ นิกฺขิตํ

ตํ ชราย ขลิตํ ตฺหิ ตฺหิ

สจฺจวาทิวณํ อนนฺตฺตฺวา

(26/261/534)

จากการศึกษารูปแบบของรโหทธคานันท์ทั้ง 19 คาถา ที่อยู่ในเดรีคาถาแล้วทำให้ผู้
วิจัยสรุปได้ดังนี้

1. เดรีคาถาใช้รูปแบบของรโหทธคานันท์ กล่าวคาถาและถูกต้องตามกฎคัมภีร์วุตโตทัย
ทุกประการ มีเพียง 2 คาถา คือ คาถาที่ 258 และ คาถาที่ 261 มีอยู่ในวิสตินิบาต เพียงอย่างเดียว
2. เดรีคาถาใช้รูปแบบของรโหทธคานันท์ กล่าวคาถาแต่ถูกต้องเพียงบางบาท และมี
บางบาทของคาถาผิด ครุ -ลหุ ตามคัมภีร์วุตโตทัย เช่น

ตัวอย่างที่ผิดจากรูปแบบ

ร คณะ			น คณะ			ภ คณะ			ลหุ	ครุ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
กา	ฬ	กา	ภ	ม	ร	วณ	ณ	สี	หิ	สา
๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑	๑

¹⁹ พระสังฆรักขิตเถระ, วุตโตทยปฺปกรณํ, หน้า 15.

²⁰ K.R. Norman, The Elders' Verses II : Therigatha

(London: Pali Text Society 1971), pp. 110 - 119.

หมายเหตุ ที่คิดเนื่องจากพยางค์ที่ 7, 8, 9 ใช้ ภา คณะ แต่ตามกฎหมายคัมภีร์ วุตโตทัย
ให้ใช้เฉพาะ ๕ คณะ

ผิกรูปแบบในบาทที่ 1

- คาถาที่ 252 และ 266 พยางค์ที่ 7, 8, 9 เป็น ๗ คณะ
 คาถาที่ 253 พยางค์ที่ 7, 8, 9 เป็น ๘ คณะ
 คาถาที่ 260 พยางค์ที่ 1, 2, 3 และ 7, 8, 9 เป็น ๓ คณะ
 คาถาที่ 262 และ 264 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ๕ คณะ

ผิกรูปแบบในบาทที่ 2

- คาถาที่ 252 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ๓ คณะ
 คาถาที่ 254 และ 270 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ๘ คณะ
 คาถาที่ 255 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ย คณะ พยางค์ที่ 7, 8, 9 เป็น ๘ คณะ
 คาถาที่ 257 พยางค์ที่ 1, 2, 3 เป็น ม คณะ พยางค์ที่ 7, 8, 9 เป็น ๓ คณะ
 คาถาที่ 260 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ย คณะ
 คาถาที่ 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น
 ย คณะ พยางค์ที่ 7, 8, 9 เป็น ๕ คณะ และมี 10 พยางค์ เท่านั้น

ผิกรูปแบบในบาทที่ 3

- คาถาที่ 252 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ๕ คณะ พยางค์ที่ 7, 8, 9 เป็น ๓ คณะ
 คาถาที่ 256 และ 259 พยางค์ที่ 4, 5, 6 และ 7, 8, 9 เป็น ๘ คณะ
 คาถาที่ 260 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ย คณะ พยางค์ที่ 7, 8, 9 เป็น ๘ คณะ
 คาถาที่ 262 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ย คณะ พยางค์ที่ 7, 8, 9 เป็น ๕ คณะ
 คาถาที่ 263, 264 และ 267 พยางค์ที่ 4, 5, 6 เป็น ๘ คณะ
 คาถาที่ 265 พยางค์ที่ 1, 2, 3 และ 7, 8, 9 เป็น ๓ คณะ และ พยางค์ที่
 4, 5, 6 เป็น ย คณะ

ส่วนบาทที่ 4 นั้นแต่งได้ถูกรูปแบบและเหมือนกันทุกคาถา

ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์โรคธาดัจฉน์ แล้วพบว่า มี 19 คาถ แต่ที่กล่าวไว้ถูกต้องตามกฎ ในคัมภีร์วุดโตทัยมี 2 คาถาคิดเป็น 0.38% ส่วนที่เหลือ 17 คาถา มีถูกต้องเพียงบางบาทคิดเป็น 3.24%

๖.4 เวทาลียฉน์

เวทาลียฉน์ หรือ เวทาลียคาถา ตรงกับไวทาลียฉน์ในสันสกฤต เป็นฉน์ประเภท มาตรการฉน์ คือ กำหนดด้วยมาตรา บท หรือ คาถาหนึ่งกำหนดให้มี 60 มาตรา แบ่งออกเป็น 4 บาท ให้บาทคีมีหย่างค้เมื่อนับมาตราแล้วรวม 14 มาตรา ส่วนในบาทคู้กำหนดให้มี 16 มาตรา

ลักษณะของเวทาลียฉน์ ²¹

1. ในเบื้องแรกของวิสมปาท (บาทคู้) ต้องมี 6 มาตรา
2. ในเบื้องแรกของสมปาท (บาทคู้) ต้องมี 8 มาตรา
3. หลัง 6 มาตราแรก ในวิสมปาท และ 8 มาตราแรกในสมปาท ต้องมี ร คณะ, ลหุ, ครุ
4. ใน 8 มาตราแรกของสมปาท ต้องไม่มีลหุต่อเนื่องกันถึง 6 ตัว

ลักษณะแผนผังของเวทาลียฉน์

(วิสมปาท)

มาตรา	จำนวน 6 มาตราแรก	หลัง 6 มาตราแรกให้ใช้				รวม
	ไม่บังคับ ลหุ - ครุ	ร	คณะ	ลหุ	ครุ	
สูตร ²²	วิ ส เม ฉ ลี	ยู่	ก	ลา	มุ	เข
สัญลักษณ์		~	,	~	,	~

²¹ สังฆรักขิตมหาสามิเถระ, คัมภีร์วุดโตทัยปกรณ์ แปลเป็นภาษาไทย โดยท่าน คนธสาร ภิกขุ, หน้า 69.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

(สมปาท)

มาตรา	จำนวน 8 มาตราแรก	หลัง 8 มาตราแรกให้ใช้				รวม
	ห้าม ลหุ ต่อเนื่องกัน 6 ตัว	ร	ค	ล	ท	
สูตร ²³	ส เม ต ว ฎ ล ฐ ร ล	ค	ค	ค	ค	
สัญลักษณ์		•	•	•	•	

ตัวอย่างเวทาลัยฉันท

นตุถิ หิ โลเก สหเวเก ราโค ยตุถปิ หานิ เม ลिय

นปิ นั ชานามิ กิริโส อถ มคฺเคน หโต สมฺลโก (387:549)

รูปแบบของเวทาลัยฉันทในเดริคาตาปรากฏเฉพาะใน คีสนิบาดคาถาที่ 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399²⁴, 400, 401*

จากการศึกษารูปแบบของ เวทาลัยฉันทในคัมภีร์เดริคาตาแล้วทำให้ผู้วิจัย สรุปได้ดังนี้

1. ได้ใช้รูปแบบของเวทาลัยฉันทประพันธ์คาถาล้วน ๆ โดยไม่ผสมกับรูปแบบฉันทชนิดอื่น และดำเนินไปถูกต้องตามคัมภีร์วุคโตทัยทุกประการมีทั้งหมด 30 คาถา ได้แก่ คาถาที่ 369, 370, 371, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 399, 400, 401

2. ใช้รูปแบบของเวทาลัยฉันทประพันธ์คาถาล้วน ๆ โดยไม่ผสมกับรูปแบบของฉันทชนิดอื่น ๆ แต่ไม่ได้ดำเนินไปตามกฎที่ถูกต้องตามคัมภีร์วุคโตทัยมี 3 คาถา ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์แล้ว ส่วนที่ไม่ดำเนินไปตามกฎสรุปได้ดังนี้

1. เกิน 60 มาตรา ปรากฏในคาถาที่ 372, 381, 389

ตัวอย่างคาถาที่มาตราเกิน 60 มาตรา

อุปลั จ อุทกโต อุทกต ยดา ยั อมนุสฺสเสวิค

เอวั ตฺวั พุรฺหมจารินี สเกสุ อญฺเคสุ ชรี คมิสฺสสิ (381:549)

ตัวอย่างที่นำมาบอกกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ในแต่ละบาทของคาถานั้น เมื่อนำมารวมกัน

ทั้ง 4 บาทแล้วจะเกิน 60 มาตรา

²³ เรื่องเดียวกัน

²⁴ K.R. Norman, *The Elders' Verses II* : Therīgāthā, p. 136.

* หมายถึง ตรงกับพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทยข้อ 369-401

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์เวตาลียันท์มานี้จึงรู้ว่า เวตาลียันท์ในเดรีคาถามีทั้งหมด 33 คาถา แต่ที่กล่าวไว้ถูกต้องตามกฎในคัมภีร์วุดโททัยมี 30 คาถา คิดเป็น 5.72% ของคาถาทั้งหมด ส่วนที่ไม่ถูกต้องมี 3 คาถา คิดเป็น 0.57%

6.5 อริชายันท์

อริชายันท์หรือ อริชาคาถา ตรงกับอารยายันท์ในภาษาสันสกฤต เป็นยันท์มาตราหฤติ มีทั้งหมด 9^{25} ชนิด คือ

1. ปฐยาอริยา
2. วิปฺลาอริยา
3. จปฺลาอริยา
4. มุขจปฺลาอริยา
5. ชนฺนจปฺลาอริยา
6. คีติ
7. อฺปคีติ
8. อฺคคีติ
9. อริยาคีติ

ลักษณะของอริชายันท์หรืออริชาคาถาทั้งหมด

1. คณะที่หกในปฺพหฺนธ (ครั้งแรก) ต้องเป็น น คณะ หรือ ช คณะ
2. ต้องมีคณะอีก 6 คณะ นอกจากคณะที่ 6 ต้องมี ครุ อีกหนึ่งตัว
3. คณะที่หกในอปรหฺนธ ต้องเป็น ลหุ ตัวเดียว
4. ต้องมี ครุ อีกหนึ่งตัวอยู่ท้ายสุด
5. ต้องมีคณะอีก 6 คณะ นอกจาก จฺกฺรลหุ และ อนุคฺครุ

6. ในปุพฺพทฺถ และอปฺรทฺถ ทงสง วิสมคณํคองไมไช่ ช คณํ
7. ถาคณํที่ทกในปุพฺพทฺถ เป็ น คณํ คองมียติหนึ่ง ครังใน ลหุตัวแรก ของคณํที่ทก
8. ถาคณํที่ทกและคณํที่เจ็ดทงสงคณํในปุพฺพทฺถ เป็ น คณํคองมียติสองครัง คือ ใน ลหุตัวแรก และในลหุตัวท้ายสุดของคณํที่ทก
9. ถาคณํที่เจ็ดเท่านั้นเป็ น คณํ แต่ถา คณํที่ทกไมไช่ น คณํ คองมียติเพียงครังเดียว ในลหุตัวท้ายสุดของคณํที่ทกเท่านั้น
10. ถาคณํที่ห้าในอปฺรทฺถ เป็ น น คณํ จะตองตติยติ ครังหนึ่ง ในคำท้ายสุดของคณํที่สี่

อริยมাত্রา

มาตราของอริยาคาถาในบาทหงสี่ มีดังต่อไปนี้

บาทที่ 1 มี 12 มาตรา

บาทที่ 2 มี 18 มาตรา

บาทที่ 3 มี 12 มาตรา

บาทที่ 4 มี 15 มาตรา

ครั้งแรกบาทที่ 1 และบาทที่ 2 มี 30 มาตรา

ครั้งหลังบาทที่ 3 และบาทที่ 4 มี 27 มาตรา

รวมมาตราทั้งหมดในสี่ บาทมี 57 มาตรา ชื่อว่า อริยาคาถา²⁶

²⁶ พระสังฆราชิตมหาสามิเถระ, คัมภีร์วาทิตถัยปกรณ์, แปลโดยท่าน
คุณสาร ภิกขุ, หน้า 56-57

ตารางแสดงคณะอริยาคาถา 27

ปฐกถ (ครั้งแรก)	ปฐมบาท			ทุติยบาท				
	ปฐม	ทุติย	ตติย	จตุตถ	ปัญจม	ฉกฺข	สัทตม	อฏฐม
	ม	ม	ม	ม	ม			ม
ส	ส	ส	ส	ส			ส	
ภ	ช	ภ	ช	ภ		น	ภ	ค
น	ภ	น	ภ	น		ช	น	
	น		น					
4	5	4	5	4	2	4	1	

อปรกถ (ครั้งหลัง)	ตติยบาท			จตุตถบาท				
	ปฐม	ทุติย	ตติย	จตุตถ	ปัญจม	ฉกฺข	สัทตม	อฏฐม
	ม	ม	ม	ม	ม			ม
ส	ส	ส	ส	ส			ส	
ภ	ช	ภ	ช	ภ		ล	ภ	ค
น	ภ	น	ภ	น			น	
	น		น					
4	5	4	5	4	1	4	1	

ลักษณะอริยาคาถาในปุพพท 28 (ครั้งแรกของคาถา)

1. คณจะมี 7 คณะ และมี ครุ ลหุ สุตท้าย
2. คณจะมี 6 เป็น สัพพลหุ คณะ หรือ ช คณะ
3. ในวิสมคณฐานทั้งหลาย ต้องไม่มี ช คณะ
4. คณฐานที่เหลือจากคณะที่ 6 มีลักษณะคณะไม่แน่นอน

แผนผังมีดังนี้

คณะ	ม	น	ม	ส	ม	ช	ภ	ค
สัญลักษณ์	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖	๖
สูตร 29	ฉุโร	ชิลลหุ	โซวา	คยัคค	ญุจตุ	คณา น	โซวิสี	เม
	ม	ม	ม	ม	ม		ม	
	ส	ส	ส	ส	ส		ส	
	ภ	ช	ภ	ช	ภ	น	ภ	ค
	น	ภ	น	ภ	น	ช	น	
		น		น				
วิสม	สม	วิสม	สม	วิสม	สม	วิสม	สม	สม
	4	5	4	5	4	2	4	1
ปฐมปาห 3 คณะ				หุคิยปาห 4 คณะ และอนคครุ				

ลักษณะอริยาคาถาในอปรท 30 (ครั้งหลังของคาถา)

1. คณจะมี 6 คณะ จากนั้นมี ฉักลลหุ และ อันตครุ
2. ในวิสมคณฐานทั้งหลาย ต้องไม่มี ช คณะ
3. คณฐานที่เหลือจากคณะที่ 6 มีลักษณะไม่แน่นอน

²⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 52

²⁹ พระสังฆรักขิตเถระ, วุดโทหยปกรณ หน้า 5.

³⁰ พระสังฆรักขิตมหาสามิเถระ, คัมภีร์วุดโทหยปกรณ หน้า 52

แผนผังมคังนี้

คณะ	สี่	ม	ม	ม	ม	ล	ม	ก
สัญลักษณ์	๑๑	๒๒	๒๒	๒๒	๒๒	๑	๒๒	๒
สูตร 31	อริยา	ยันท	เชโล	ฉุโร	นเตโค	ค	ฉาฉญ	ญ
	ม	ม	ม	ม	ม		ม	
	สี่	สี่	สี่	สี่	สี่		สี่	
	ภ	ช	ภ	ช	ภ	ล	ภ	ค
	น	ภ	น	ภ	น		น	
		น		น				
	วิสม	สม	วิสม	สม	วิสม	สม	วิสม	สม
	4	5	4	5	4	1	4	1
	ตติยปาท 3 คณะ			จตุตถปาท 4 คณะ และอนุตคร				

ปฐมอริยาฉันท

ปฐมอริยาฉันท หรือ ปฐมอริยาฉันทา เป็นฉันทมาตราทุกฉบับหนึ่งมี 4 บาท บาทที่ หนึ่ง และบาทที่ 3 มีคละอยู่ 3 คณะ บทหนึ่งมี 57 มาตรา โดยกำหนดให้บาทที่ 1 กับบาทที่ 3 มีบาทละ 12 มาตรา บาทที่ 2 มี 18 มาตรา ส่วนบาทที่ 4 มี 15 มาตรา

ตัวอย่างปฐมอริยาฉันท

สูตร 32	ฉุโรชิลล	โซวา	คยฺคญญ	ฉคคณา	น	โซ	วิสม
	อาหิมม	ปาหฺยค	ยสฺสา	คยฺเสหิ	สา	ปฺตุยา	
สัญลักษณ์	๑๑ / ๑๑๑ / ๒๒ /		๑๑๑ / ๒๒ / ๑๒๑ / ๑๑๑ / ๒ /				
	๒๑๑ / ๑๑๑ / ๑๑๒ /		๑๒ / ๒๒ / ๑ / ๑๒ / ๒ /				

วิปฺลาอริยาฉันท

วิปฺลาอริยาฉันท หรือ วิปฺลาอริยาฉันทา เป็นฉันทมาตราทุกฉบับหนึ่งมี 4 บาท บาทที่ หนึ่ง และบาทที่สาม มีคำเกินมาจากทั้ง สามคณะที่ประกอบอยู่ (เกินมาบาทละ 1 พยางค์) และคำที่เกินมานี้เป็น

31 พระสังฆรักชิตเดระ, วัตถุทศยปกรณ, หน้า 5.

32 เรื่องเดียวกัน, หน้า 5

เป็นคำต่อเนื่องกับคำในบาทหลัง หนึ่งบทมี 57 मात्रา โดยกำหนดให้บาทที่ 1 กับบาทที่ 3 มีบาทละ 12 मात्रา บาทที่ 2 มี 18 मात्रา และ บาทที่ 4 มี 15 मात्रา

ตัวอย่างวิปลาอริยาฉันท์

สูตร ³³	ยตุก คณตตยมูลลึงมิ-	โย ภยตุดาหิโม ภเว วิปลา
	อริยา ยนุคหุ เจโล-	อฏฐโรนุเต โค คณา ฉญญู
สัญลักษณ์	๒ ๑ ๑ / ๒ ๑ ๑ / ๒ ๒ / ๑	๒ ๑ / ๒ ๒ / ๑ ๒ ๑ / ๒ ๑ ๑ / ๒ /
	๑ ๑ ๒ / ๒ ๒ / ๒ ๒ /	๒ ๒ / ๒ ๒ / ๑ / ๒ ๒ / ๒ /

จปลาอริยาฉันท์

จปลาอริยาฉันท์ หรือ จปลาอริยา คาดา เป็นฉันท์มาตราพฤติ บทหนึ่งมี 4 บาท คณะที่สองและที่สี่อยู่ ท้าม กลางครุสองตัว ทางด้านหน้าและด้านหลัง หนึ่งบทมี 57 मात्रา โดยกำหนดให้บาทที่ 1 กับบาทที่ 3 มีบาทละ 12 मात्रา บาทที่ 2 มี 18 मात्रา ส่วนบาทที่ 4 มี 15 मात्रา

ตัวอย่างจปลาอริยาฉันท์

สูตร ³⁴	อฏฐโร ชิลลหุ โชวา	คยตุญญู ฉคคณา น โช วิสเม
	กรุมซุณโค ชกาโร	จตุตถโก หุคิโยโก จปลา
สัญลักษณ์	๒ ๒ / ๑ ๑ ๑ ๑ / ๒ ๒ /	๑ ๑ ๒ / ๒ ๒ / ๑ ๒ ๑ / ๒ ๑ ๑ / ๒ /
	๑ ๑ ๒ / ๑ ๒ ๑ / ๒ ๒ /	๑ ๒ ๑ / ๒ ๑ ๑ / ๑ / ๒ ๑ ๑ / ๒ /

มุขจปลาอริยาฉันท์

มุขจปลาอริยาฉันท์ หรือ มุขจปลาอริยา อริยาคาดา เป็นฉันท์มาตราพฤติ บทหนึ่งมี 4 บาท มุขจปลาอริยาฉันท์นี้มี ปุพพหุทธ (ครั้งแรกของคาดา) ประกอบด้วยลักษณะของจปลาอริยาคาดา แต่มี อปรหุทธ (ครั้งหลังคาดา) ประกอบด้วยลักษณะของ ปุริยาอริยาคาดา หนึ่งบทมี 57 मात्रา โดยกำหนดให้บาทที่ 1 และที่ 3 มีบาทละ 12 मात्रา บาทที่ 2 มี 18 मात्रา ส่วนบาทที่ 4 มี 15 मात्रา

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6

ตัวอย่างमुखจปลาอริยาดันท์

สูตร ³⁵	จปลาคตาขิล เจ	หลาหิม ลกฺขณ ภชติ ยสฺสา
	ปฏยาลกฺขณมณฺญู	मुखจปลา นาม ส่า ภวติ
สัญลักษณ์	๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/	๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/
	๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/	๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/

ชมนจปลาอริยาดันท์

ชมนจปลาอริยาดันท์เป็นฉันทมาตราพฤติ บทหนึ่งมี 4 บาท มีบุพเพทประกอบด้วยลักษณะ
 ปฏยอริยาคาดา แต่มี อปรหุช ประกอบด้วยลักษณะของ จปลาอริยาคาดา หนึ่งบทมี 57 มาตรา โดย
 กำหนดให้บาทที่ 1 กับบาทที่ 3 มี บาทละ 12 มาตรา บาทที่ 2 มี 18 มาตรา ส่วนบาทที่ 4 มี
 15 มาตรา

ตัวอย่างชมนจปลาอริยาดันท์

สูตร ³⁶	ปฏยาย ลกฺขณ เจ	ปฐมชฺเฒ ลกฺขณ ตุ จปลาย
	หุติเย หลเลถ ยสฺสา	ปกิตฺติตา ส่า ชมนจปลา
สัญลักษณ์	๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/	๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/
	๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/	๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/๑๑๑/

คีตฉันท

คีตฉันทหรือ คีตคาดา เป็นฉันทมาตราพฤติ บทหนึ่งมี 4 บาท เป็นคาดาที่รจนาขึ้นโดย
 นำลักษณะ บุพเพท ของอริยาคาดามารจนาให้เป็นทั้ง บุพเพทและอปรหุช บทหนึ่งมี 60 มาตรา โดย
 กำหนดให้บาทที่ 1 กับบาทที่ 3 มีบาทละ 12 มาตรา บาทที่ 2 และบาทที่ 4 มีบาทละ 18 มาตรา

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ตัวอย่างคีติฉันท

สูตร ³⁷	สหัม ปฐมทเล ยทิ	ลกฺขณมริยาย	วุตฺตมุกฺเขสุ
	ยสุสา ทเลสุ ยุตฺติ	วุตฺตา	สา คีติ วุตฺตยติลลิตา
สัญลักษณ์	๖๖ / ๑๑๑ / ๒๑๑ /	๒๑๑ / ๓๓๒ / ๓๒๑ / ๑๑๒ / ๒ /	๒๒ / ๒๒ / ๑๒๑ / ๑๑๑๑ / ๒ /

อุปคีติฉันท

อุปคีติฉันทหรืออุปคีติคาถาเป็นฉันทมาตราหฤตยบทหนึ่ง มี 4 บาท เป็นฉันทที่เรียงขึ้นโดยนำลักษณะอปรหุทธของอริยาคาถา มารจนาให้เป็นที่ ปุหุหุทธและอปรหุทธ บทหนึ่ง มี 54 มาตรา โดยกำหนดให้บาทที่ 1 กับบาทที่ 3 มีบาทละ 12 มาตรา บาทที่ 2 กับบาทที่ 4 มีบาทละ 15 มาตรา

ตัวอย่างอุปคีติฉันท

สูตร ³⁸	อริยายํ หุติยหุเต	คิตฺตานิลงฺขณํ ยํ ตํ
	ภวติ ทเลสุกฺเขสุปี	ยทิ ยสุสา สายมฺปคีติ
สัญลักษณ์	๓๓๒ / ๒๑๑ / ๒๒ /	๓๓๒ / ๑๑๒ / ๓ / ๑๒๒ / ๒ /
	๑ ๑ ๑ / ๒ ๑ ๑ / ๒ ๑ ๑ /	๓ ๓ ๒ / ๒ ๒ / ๑ / ๑ ๑ ๒ / ๒ /

อุคคีติฉันท

อุคคีติฉันทหรืออุคคีติคาถา เป็นฉันทมาตราหฤตยบทหนึ่งมี 4 บาท เป็นฉันทที่เรียงขึ้นโดยนำ ปุหุหุทธ และอปรหุทธ ของอริยาคาถามาเขียนสลับกัน บทหนึ่งมี 57 มาตรา โดยกำหนดให้บาทที่ 1 กับบาทที่ 3 มีบาทละ 12 มาตรา บาทที่ 2 มี 15 มาตรา บาทที่ 4 มี 18 มาตรา

ตัวอย่างอุคคีติฉันท

สูตร ³⁹	อริยายหุทธหุติยํ	ปุหุโหิตลกฺขโณเปตํ
	วิปริยเณนาภินิตี	ยสุสา สมฺภวติ เจนโสคฺคฺคีติ

37 พระสังฆรักขิตเถระ, คัมภีร์วุดโตหัยปกรณ แปลโดย คุณธสาร ภิกขุ, หน้า 64

38 เรื่องเดียวกัน, หน้า 66

39 เรื่องเดียวกัน, หน้า 67

สัญลักษณ์	๑ ๑ ๐ ๐ ๑ ๑ ๑ ๐	๐ ๑ ๑ ๑ ๐ ๑ ๐ ๑ ๐
	๑ ๑ ๑ ๑ ๐ ๑ ๑ ๑ ๐	๐ ๐ ๐ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑ ๐ ๑ ๐

อริยาศีติฉันท

อริยาศีติฉันท หรืออริยาศีติฉันทาเป็นฉันทมาตรากฤติ บทหนึ่งมี 4 บาท เป็นฉันทที่มี
 ปุพฺพหุ และอปฺรหุ ประกอบด้วยลักษณะของอริยาคาถาที่มี ครุเกินมาอีกตัวหนึ่ง บทหนึ่งมี 64
 มาตรา โดยกำหนดให้บาทที่ 1 กับบาทที่ 3 มี บาทละ 12 มตรา บาทที่ 2 กับบาทที่ 4 มี 20 มาตรา

ตัวอย่างอริยาศีติฉันท

สูตร ⁴⁰	อริยาปุพฺพหุ ยทิ	จฺรฺเนเกนาธิเกน นิธเน ยฺยฺกฺกํ
	ยทิ ปุพฺพหุสฺमानํ	หลฺมฺมฺทฺร โจทิตายมริยาศีติ
สัญลักษณ์	๑ ๑ ๐ ๐ ๑ ๐ ๑ ๑	๑ ๑ ๐ ๐ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑ ๐ ๐ ๐
	๑ ๑ ๐ ๐ ๑ ๐ ๑	๑ ๑ ๑ ๑ ๐ ๑ ๑ ๑ ๐ ๐ ๐

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงรูปแบบอริยฉันท มาแล้ว จึงรู้ว่า อริยฉันท
 หรือ อริยาคาถาในเถรีคาถานั้นปรากฏในจิตตาสีสนิบาต และในมหานิบาต ถ้านับมาตราประเภท
 54มาตรา ซึ่งจัดเป็นอฺุศีติฉันท ได้แก่ 220, 412, 424, 425, 428, 434, 438, 447, 462,
 478, 484, 492, 499, 510, 511, 514 ถ้านับจำนวนมาตราประเภท 57 มาตรา ซึ่งมีอยู่
 6 ฉันท ได้แก่ ปฺรฺยาอริยา, วิปฺลาอริยา, จปฺลาอริยา, มุขจปฺลาอริยา, ชมนจปฺลาอริยา และ
 อฺุศีติฉันท ได้แก่ คาถาที่ 213, 217, 219, 222, 223, 402, 404, 405, 407, 408, 409,
 410, 411, 413, 414, 415, 417, 421, 422, 423, 426, 427, 429, 430, 431, 432,
 435, 436, 437, 439, 440, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 451, 454, 455, 457,
 458, 459, 460, 464, 465, 468, 470, 471, 472, 473, 474, 477, 479, 480, 481,
 482, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 495, 498, 500, 503, 502, 504, 505, 509,
 512, 515, 516, 518, 519, 520, 522, 524, ถ้านับประเภท 60 มาตรา คือ ศีติฉันท
 ได้แก่ คาถาที่ 403, 221, 406, 416, 419, 441, 452, 453, 456, 467, 469, 475, 476,
 501, 506, 508, 517, 521, ถ้านับประเภท 64 มาตรา คือ อริยฉันทได้แก่ คาถาที่ 463, 507

40 เรื่องเดียวกัน, หน้า 68

ข้อสังเกต ตามความเห็นของ เค อาร์ นอร์แมน (K.R. Norman) ได้กล่าวถึง อริยาคาถาในเถรีคาถาได้แก่ คาถาที่ 23, 24, 111, 213 - 223 , 243, 400 - 447, 448 - 522 ยกเว้นคาถา 213 บาทที่ 1,2,3 คาถาที่ 218 บาทที่ 1,2, คาถาที่ 416 บาทที่ 1 คาถาที่ 444 บาทที่ 1 คาถาที่ 472 บาทที่ 1 คาถาที่ 487 บาทที่ 3 คาถาที่ 488-492 คาถาที่ 495 บาทที่ 1,2,3 เป็นปฐมยวัตฉันท์ และคาถาที่ 216 505 เป็นคีติ⁴¹ ตามความคิดเห็นของ เค อาร์ นอร์แมน ดัง กล่าวมานี้ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดลงไปว่า อริยฉันท์ดังกล่าวมานี้เป็น อริยฉันท์ชนิดไหน ในจำนวนอริยฉันท์ทั้ง 9 ชนิด ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์มาแล้วจึงรู้ว่า อริยฉันท์ในเถรีคาถามีทั้งหมด 127 คาถา แต่ที่กล่าวไว้ถูกต้องมี 115 คาถา คิดเป็น 21.94% ที่ไม่ถูกต้องมี 12 คาถา คิดเป็น 2.29%

5.6 ฉันท์ผสม:

ในเถรีคาถามีฉันท์อีกประเภทหนึ่งที่กวีใช้รจนาคาถา คือ ฉันท์ผสม หรือ ที่เรียกว่า มิสกคาถา ซึ่งในแต่ละคาถามีการรจนาสผสมกันระหว่างฉันท์กลุ่ม ตรีชฎก หรือ ฉันท์ประเภท 11 พยางค์ กับฉันท์กลุ่มชคตี คือฉันท์ประเภท 12 พยางค์ บ้าง ฉันท์กลุ่มตรีชฎก กับฉันท์กลุ่ม อนุชฎก คือ ประเภท ฉันท์ 8 พยางค์ บ้าง ระหว่างเวทาลีฉันท์ กับ ฉันท์กลุ่ม อนุชฎก⁴²

รูปแบบของฉันท์แต่ละชนิดที่กวีใช้รจนาคาถาสผสมกันนี้บางคาถาก็เป็นไปตามกฎข้อบังคับตาม คัมภีร์วุตโตทัย บางคาถาก็ไม่ดำเนินไปตามกฎระเบียบที่กล่าวไว้ตามคัมภีร์วุตโตทัย ดังนั้น ผู้วิจัย จะได้นำฉันท์เหล่านี้มากล่าวไว้เป็นกลุ่ม ๆ ดังนี้

1. ฉันท์ผสมระหว่างฉันท์ประเภท 11 พยางค์ กับฉันท์ประเภท 12 พยางค์ ฉันท์ผสม ในกลุ่มนี้ทั้งที่ดำเนินไปตามกฎข้อบังคับที่ถูกต้องตามคัมภีร์วุตโตทัย และไม่ ถูกต้องตามกฎข้อบังคับ ตามคัมภีร์วุตโตทัย ได้แก่

⁴¹ K.R. Norman, The Elders' Verses II : Therīgāthā, p. XLIII.

⁴² Ibid. p. XXXIX.

คาถาที่ 230 คาดานี้ บาทที่ 1 เป็น ว่างสังขรณ์ 1 บาทมี 12 พยางค์ บาทที่ 2 เป็น อินทวิเชียรฉันท 1 บาท มี 11 พยางค์ บาทที่ 3 มี 11 พยางค์ แต่ไม่อาจจัดเป็นฉันทประเภทไหน เนื่องจาก ครุ ลหุ ไม่ถูกฉันทลักษณะ ส่วนบาทที่ 4 มี 12 พยางค์ ก็ไม่อาจจัดเป็นฉันทประเภทไหน เนื่องจาก ครุ ลหุ ไม่ถูกฉันทลักษณะ เหมือนกัน

คาถาที่ 231 คาดานี้เป็นฉันทประเภท 11 พยางค์ หึงคาถา เป็น ฉันทผสม คือ บาทที่ 1 และ 2 เป็น อุเพนทวิเชียรฉันท บาทที่ 3 และบาทที่ 4 อินทวิเชียรฉันท คาดานี้ กวีแต่งได้ถูกต้องตามคัมภีร์วุดโททัย

2. ฉันทผสมระหว่างประเภท 10 พยางค์ กับฉันทประเภท 8 พยางค์ ฉันทในกลุ่มนี้ ไม่ได้ดำเนินไปตามกฎที่ถูกต้องตามคัมภีร์วุดโททัย มี 2 คาถา ได้แก่

คาถาที่ 12 บาทที่ 3 ประกอบด้วย ค ฦ ฦ ฦ ฦ และ ครุ อีกหนึ่งตัว บาทที่ 1,2,4 เป็นปัฐยาวัคฉันท

คาถาที่ 44 บาทที่ 5 ประกอบด้วย ฦ ฦ ฦ ฦ ฦ กับ ครุ อีกหนึ่งตัว บาทที่ 1 และ 3 เป็นวิปุลฉันท บาทที่ 2,4,6 เป็น ปัฐยาวัคฉันท

3. ฉันทผสมระหว่างฉันทประเภท 11 พยางค์ กับ ฉันทประเภท 8 พยางค์ ฉันทในกลุ่มนี้ ไม่ได้ดำเนินไปตามกฎที่ถูกต้องตามคัมภีร์วุดโททัย มี 1 คาถา ได้แก่

คาถาที่ 54 บาทที่ 2 ประกอบด้วย ฦ ฦ ฦ ฦ ฦ กับ ลหุ และ ครุ บาทที่ 1 เป็น วิปุลฉันท บาทที่ 3 และ 4 เป็น ปัฐยาวัคฉันท

4. ฉันทผสมระหว่างฉันทประเภท 8 พยางค์ กับประเภท 11 พยางค์ และ 12 พยางค์ ฉันทในกลุ่มนี้ไม่ได้ดำเนินตามกฎที่ถูกต้องตามคัมภีร์วุดโททัย มี 2 คาถา ได้แก่

คาถาที่ 328 คาดานี้มี 5 บาท บาทที่ 1 มี 11 พยางค์ ประกอบด้วย ฦ ค ฦ ฦ และมี ครุ กับ ลหุ บาทที่ 2 มี 12 พยางค์ ประกอบด้วย ค ค ฦ ฦ ฦ ฦ ฦ บาทที่ 3,4,5 เป็น ปัฐยาวัคฉันท

คาถาที่ 329 คาดานี้เป็นคาถากึ่งมี 6 บาท บาทที่ 1 มี 11 พยางค์ ประกอบด้วย ฦ ค ฦ ฦ และมีครุ กับลหุ อีกหนึ่งตัว บาทที่ 2 มี 12 พยางค์ ประกอบด้วย ค ค ฦ ฦ ฦ ฦ ฦ ส่วนบาทที่ 3,4,5,6 เป็น ปัฐยาวัคฉันท

5. ฉันท์ผสมระหว่าง เวตาสยฉันท์กับปัฐยวักฉันท์ เวตาสยฉันท์ บาทที่เป็นสมบาท 1 บาท มี 16 มาตรา หลังจาก 8 มาตราแรก ต้องเป็น ร คณะ ต่อจาก ร คณะ ต้องมี ลหุ และ ครุ ฉันท์ผสมระหว่างเวตาสยฉันท์กับปัฐยวักฉันท์ ในเดริคาคาเป็นไปตามกฎในคัมภีร์วคฺโตหฺย มีอยู่คาถาเดียวคือ คาถา 51 บาทที่ 1 และ 2 เป็น เวตาสยฉันท์ บาทที่ 3, 4, 5, 6 เป็น ปัฐยวักฉันท์

6. ฉันท์ผสมระหว่าง คณะฉันท์กับปัฐยวักฉันท์ คณะฉันท์เป็นฉันท์อีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ วิโยคินีฉันท์ อปรวคฺตรฉันท์ ซึ่งมีรูปแบบฉันท์ลักษณะดังนี้

วิโยคินีฉันท์⁴³ บาทที่มีบาทละ 14 มาตรา มี ส ๓ ๓ ๓ ๓ คณะ และครุอีกหนึ่งตัว ส่วนบาทคู้มีบาทละ 15 มาตรา มี ส ๓ ๓ ๓ ๓ คณะ และลหุกับครุอีกอย่างละตัว เมื่อรวมทั้ง 4 บาท จะมี 58 มาตรา

อปรวคฺตรฉันท์⁴⁴ บาทคู้มีบาทละ 13 มาตรา มี น น ร คณะ และลหุกับครุอย่างละ 1 ตัว ส่วนบาทคู้มีบาทละ 15 มาตรา มี น ๓ ๓ ๓ ๓ คณะ เมื่อรวมทั้ง 4 บาทจะมี 56 มาตรา ฉันท์ผสมระหว่างคณะฉันท์กับปัฐยวักฉันท์ ในเดริคาคามี 6 คาถาและไม่ดำเนินไปตามกฎที่ถูกต้องตามคัมภีร์วคฺโตหฺย คาถาเหล่านี้ คือ

คาถาที่ 213 บาทที่ 2 มี 8 พยางค์ เป็นปัฐยวักฉันท์ บาทที่ 1 มี 14 มาตรา บาทที่ 3 และบาทที่ 4 มี บาทละ 15 มาตรา เป็น วิโยคินีฉันท์

คาถาที่ 416* บาทที่ 1 และบาทที่ 3 เป็น ปัฐยวักฉันท์ บาทที่ 3 มี 18 มาตรา เป็น อริยาฉันท์ บาทที่ 4 มี 15 มาตรา เป็น วิโยคินีฉันท์

คาถาที่ 444** บาทที่ 1 มี 14 มาตรา เป็น วิโยคินีฉันท์ บาทที่ 2 มี 18 มาตรา เป็น อริยาฉันท์ บาทที่ 3 มี 8 พยางค์ เป็น ปัฐยวักฉันท์ บาทที่ 4 มี 15 มาตรา เป็น วิโยคินีฉันท์

คาถาที่ 472*** บาทที่ 1 มี 8 พยางค์เป็นปัฐยวักฉันท์ บาทที่ 2 มี 18 พยางค์ เป็นอริยาฉันท์ บาทที่ 3 มี 13 มาตรา บาทที่ 4 มี 15 มาตรา เป็นอปรวคฺตรฉันท์

⁴³

Varam Shivram Apte, Practical Sanskrit English Dictionary, Part, III, p. 11.

⁴⁴

Ibid. p. 10.

* คาถาที่ 416 ตรงกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ข้อ 418

** คาถาที่ 444 ตรงกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ข้อ 446

*** คาถาที่ 472 ตรงกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ข้อ 474

*
 คาลาที่ 489 บาทที่ 1 มี 14 มาตรา เป็นวิโยคินันต์ บาทที่ 2 มี 18 มาตรา
 เป็นอริยาจันต์ บาทที่ 3 มี 8 พยางค์ เป็นปัฐยาวัคจันต์ บาทที่ 4 มี 13 มาตรา เป็นอปรวคตรจันต์
 คาลาที่ 495 บาทที่ 1 และบาทที่ 2 มีบาทละ 8 พยางค์ เป็นปัฐยาวัคจันต์ บาทที่ 3
 มี 13 มาตรา บาทที่ 4 มี 15 มาตรา เป็นอปรวคตรจันต์

7. จันท์ผสมระหว่างเวทาลียจันท์กับคณะจันท์ เวทาลียจันท์ที่เป็นสมปาท 1 บาทมี 14
 มาตรา หลังจาก 8 มาตราแรกต้องเป็น 5 คณะ ต่อจากนั้นมี ลหุ กับ ครุ อย่างละตัว จันท์ผสมระหว่าง
 เวทาลียจันท์กับคณะจันท์ในเดรีคาลามีคาลาเดียวคือคาลาที่ 111 บาทคาลาที่ 1, 2, 4 เป็นคณะจันท์
 ประเภทวิโยคินี ส่วนบาทที่ 3 เป็นเวทาลียจันท์ แต่จันท์ผสมคาลานี้ไม่เหมือนกฎที่ต้องตามคัมภีร์
 วุคโคทัย

6.7 สรุปจันท์ลักษณะในเดรีคาลา

เนื่องจากการศึกษาวิเคราะห์จันท์ลักษณะในเดรีคาลา ผู้วิจัยยึดถือคัมภีร์วุคโคทัยเป็นหลัก
 ในการพิจารณาคาลาแต่ละคาลาว่าใช้รูปแบบของจันท์ลักษณะชนิดไหน สรุปผลของการวิจัยมี 2 ประเภทคือ

1. จันท์ที่เหมือนกฎที่ต้องตามคัมภีร์วุคโคทัยทุกประการ
2. จันท์ที่ไม่เหมือนกฎที่ต้องตามคัมภีร์วุคโคทัย

จันท์ที่เหมือนกฎที่ต้องตามคัมภีร์วุคโคทัยทุกประการ

เดรีคาลามีรูปแบบของจันท์ที่เหมือนกฎที่ต้องตามคัมภีร์วุคโคทัยทุกประการสรุปได้ดังนี้

1. ปัฐยาวัคจันต์	รวม	180	คาลา
2. วิปุลจันต์	รวม	89	คาลา
3. รโธธจันต์	รวม	2	คาลา
4. เวทาลียจันต์	รวม	30	คาลา
5. อริยาจันต์	รวม	115	คาลา
6. จันท์ผสม	รวม	2	คาลา
	รวม	418	คาลา

*
 ข้อ 489 ตรงกับพระไตรปิฎกอักษรโรมันข้อ 487

**
 ข้อ 497 ตรงกับพระไตรปิฎกอักษรโรมันข้อ 495

ฉันทที่ไม่เหมือนกฎที่ถูกต้องตามคัมภีร์วุดโตทัย

เถรีคาถามีคาถาบางคาถาที่ไม่เหมือนแบบอย่างถูกต้องตามคัมภีร์วุดโตทัย บางคาถาตรงกับข้อบังคับเพียงบางส่วน บางบาทมีพยางค์ขาดหายไป บางบาทคาถามีพยางค์เกิน บางคาถาวางฉันทไว้ไม่ตรงกับรูปแบบของฉันทประเภทนั้น ๆ ที่เป็นอย่างนี้เพราะว่า

ฉันทบางประเภทนั้นเกิดขึ้นก่อนที่จะมีกฎเกณฑ์ทางการแต่งฉันท เช่นการบังคับครุ ลหุ ของฉันทประเภทนั้น ๆ และอีกประการหนึ่ง ก็ความต้องการด้านความหมายของศัพท์มากกว่าความสำคัญด้านรูปแบบคำประพันธ์ฉันทลักษณ์ ดังนั้นจึงทำให้ฉันทบางประเภทผิดรูปแบบไปจากกฎตามคัมภีร์การแต่งฉันทที่เกิดขึ้นในยุคหลัง⁴⁴

เถรีคาถา ฉันทที่ไม่เหมือนกฎที่ถูกต้องตามคัมภีร์วุดโตทัยมีดังนี้

1. ฉันทกลุ่มอนุสุภาฉันท (ฉันทประเภท 8 พยางค์) รวม	61	คาถา
2. รโหธาฉันท	รวม 17	คาถา
3. เวตาสีฉันท	รวม 3	คาถา
4. อริยาฉันท	รวม 12	คาถา
5. ฉันทผสม	รวม 13	คาถา
	รวม 106	คาถา

⁴⁴

สัมภาษณ์ พระเทพปริยัติโมลี, เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร, 10 กุมภาพันธ์ 2534.

ตารางเงินที่ดำเนินไปถูกต้องตามคัมภีร์วุตโตทัย

ที่	ชื่อเงิน	จำนวนคาถา	เปอร์เซ็นต์
1	ปัฐยาวัตฉันท	180	34.36
2	วิปลาฉันท	89	16.98
3	รโธทธฉันท	2	0.38
4	เวตาสีฉันท	30	5.72
5	อริยาฉันท	115	21.95
6	ฉันทผสม	2	0.33
	รวม	418	79.77

ตารางเงินที่ไม่ดำเนินไป ถูกต้องตามคัมภีร์วุตโตทัย

ที่	ชื่อเงิน	จำนวนคาถา	เปอร์เซ็นต์
1	ฉันทกลุ่มอนุชฎก (ฉันทประเภท 8 พยางค์)	61	11.65
2	รโธทธฉันท	17	3.24
3	เวตาสีฉันท	3	0.57
4	อริยาฉันท	12	2.29
5	ฉันทผสม	13	2.48
	รวม	106	20.23